

POLSKÉ VLIVY VE VÁLEČNĚ A POVÁLEČNĚ TVORBĚ FRANTIŠKA KVAPILA

František Kvapil,¹⁾ přestože byl velmi dobře obeznámen též s kulturou západoevropských zemí, zejména Francie, kterou znal z vlastního delšího pobytu, celým srdcem přilnul především ke kultuře a zvláště literatuře polské, jak je zřejmé nejenom z jeho bohaté publicistické činnosti literárně kritické a esejistické a z jeho překladů, v nichž k nám – z velké části poprvé – uváděl významná díla velkých polských romantiků i soudobou polskou poezii, ale i z jeho vlastní básnické tvorby, která je ve značné své části pod silným vlivem polským. Plným právem se o něm mluví jako o „epigonu polské romantiky“.²⁾ Kvapil ostatně se sám nikdy netajil s tím, že na něho silně působili velcí polští romantikové. S vřelostí píše o dílech polských básníků jako o „modrých ostrovech“, na nichž nacházel útěchu, osvěžení, radost i zapomnění v těžkých chvílích života, a také poslední svou sbírku literárních vzpomínek a črt, věnovaných polské literatuře a vydaných až posmrtně Adolfem Černým r. 1926, nazval výstižně a příznačně *Modré ostrovy*.³⁾ Je pravda, že

1) František Kvapil, narozený r. 1855 ve Žherách, patřil k básnické i překladatelské škole Jaroslava Vrchlického. Jako jeho předčasně zesnulý vrstevník Otakar Mokřý přiklonil se i Kvapil zejména k básníkům polským a překládal z Mickiewicze, Słowackého, Krasińského, Asnyka a Przerwy-Tetmajera. Uvedl k nám i některé básníky, do té doby u nás zcela neznámé. Jeho hlavní vlastní sbírky jsou: *Zpěvy knížecí* (1883), *Z výstavních táček* (1891), *Zalmy přítomnosti* (1918), *Běloborské melodie* (1918). Vzájemnost česko-polskou propagoval i ve třech sbírkách životopisných a literárně-historických statí: *Ženy a milenky slovanských básníků* (1893), *Životem k ideálu* (1900), *Modré ostrovy* (1926).

2) Srov. Arne Novák-Rudolf Havel-Antonín Grund, *Stručné dějiny literatury české*, Olomouc 1946, 375.

3) V předmluvě tam Kvapil píše:

„Při plavbě životem k ideálu, když se loď naší duše octla v divokém příboji zvířených vln trudů a strastí, ohlížíme se z ní tak rádi zpět na modré ostrovy, jež nám dříve kdys poskytlý útulku, míru, osvěžení, byt i jen na krátký čas. – – Takovými modrými ostrovy byla mi v žití díla velkých básníků. A protože mezi nimi mluvily za dob mé mladosti k mému citu a fantasii nejmocněji výtvořily básníků polských, často a často jsem se k nim ve vzpomínkách vracel, k jejich životu a práci, a přál jsem si též dojmy ty o vzpomínky sdělit s jinými. Tak vznikly mé knihy „Životem k ideálu“, „Ženy a milenky slovanských básníků“, a stejný původ má i tato kniha „Modré ostrovy“.

Jest zároveň mým díkem za všechny radostné a vzácné okamžiky, jež mi četba velkých mistrů polské poezie byla přinesla.“ (*Modré ostrovy*, Praha 1926, str. 7.)

Tato předmluva, psaná v únoru 1925, necelých osm měsíců před autorovou smrtí (Kvapil zemřel 12. října 1925), je dojemavě prostým, ale současně neobyčejně vroucím vyznáním Kvapilova intimního i obdivného poměru k předním představitelům polské poezie 19. století. Je to na konci dlouhého a plodného života vyznání nadšeného polonofila, který vedle řady vynikajících překladů z polské poezie a dramatiky je také autorem mnoha znamenitých studií o polské literatuře, překvapujících

všechny studie a články této sbírky, doplněné překladem Słowackého básní *Hrob Agamemnonův* a *Duma o Václavu Rzewuském*, byly napsány již mnohem dříve, v letech 1886–1906, nebyly však vydány a ležely v rukopise až do r. 1925, kdy je autor, tehdy už bezmála sedmdesátiletý, upravoval pro tisk. Vřelá předmluva, napsaná 16. února 1925, aktualizuje plně tyto materiálově velmi bohaté studie, skromně označené jako „literární vzpomínky a skizzy“, do dvacátých let našeho století a dosvědčuje, že autor naprosto nic nezměnil na svých názorech z konce minulého století, na svém postoji k milovaným polským básníkům ani na svém hodnocení jejich díla. A tak je možno bez násilnosti i tyto stati, vyzníklé již značně dříve, přiřadit ke Kvapilově literárněhistorické a esejistické produkci poválečné. Dokumentují znovu Kvapilovu mimořádnou šetlost v polské literatuře, zvláště v poezii a dramatice polského romantismu. Tomu věnoval podstatnou část knihy. Hlavně Juljusz Słowacki je zde středem Kvapilovy pozornosti, avšak rozsáhlou studii věnuje Kvapil i méně u nás známému Kornelu Ujejskému, proslavenému za hranicemi Polska zejména hymnickým chorálem *Z dymem pożarów*, a v kratších statích se zabývá Mickiewiczovou první láskou Marylou, jak je zobrazena v *Dziadecch*, i rozbořem postavy Orliky z Goszczyńskiego poémy *Zamek Kaniowski*. Básník období poromantického se týká poslední oddíl knihy *Hledání nových cest*, obsahující obšírnou studii o Leonardu Sowińském a druhou, ještě rozsáhlejší, o Adamu Asnykovi. Jsou to vlastně malé monografie, vyznačující se zevrubnou znalostí života a díla obou básníků a přibližující je českému čtenáři především také z jejich ryze lidské stránky; studie o Asnykovi se nadto vyznačuje ještě zvláštní vřelostí, prozrazující, že Adam Asnyk byl Františku Kvapilovi po velkých polských romantických básníkem nepochybně nejbližším a nejmilejším.

V dvacátých letech připravil Kvapil také velikou antologii z polských básníků, kteří se proslavili po období tří velkých romantiků, Mickiewicze, Słowackého a Krasińského, jednak jako jejich pokračovatelé, jednak jako hledači nových cest. Výstižně proto první svazek výboru *Polská moderní poesie* nazval „Dozvuky romantismu. Hledání nových cest“.⁴⁾ Je to antologie z díla 24 básníků z posledního období romantismu nebo z doby těsně poromantické; naprostá většina autorů se narodila v dvacátých letech minulého století. U každého básníka je před překladem ukázek z jeho tvorby stručný medailónek o jeho životě a díle. Již to samo dodává Kvapilově antologii nemalou cenu, neboť Kvapil vedle jmen známých již a proslulých (Norwid, Lenartowicz, Ujejski, Sowiński, Faleński aj.) informuje českého čtenáře také o celé řadě spisovatelů do té doby u nás zcela neznámých (Żmichowska, Żeligowski, Zmorski, Pietkiewicz, Ilnicka, Duchínska, Pajgert, Romanowski, Zagórski aj.). Jiná věc ovšem je, že mnohé z Kvapilových překladů již stylisticky a hlavně lexikálně nevyhovují potřebám a požadavkům doby po první světové válce. Jsou dělány sice velmi pečlivě, avšak v podstatě způsobem obvyklým u ruchovců a epigonů lumírovců v osmdesátých a devadesátých letech 19. století a jsou tak do značné míry již anachronismem v dvacátých letech našeho století, kdy formové povědomí českého čtenáře je podstatně jiné než před třiceti či čtyřiceti lety. Proto také tyto Kvapilovy překlady v době, kdy ráz a styl české poezie je určován verši Wolkerovými, Neumannovými, Horovými, Bezručovými a Seiferto-

neobvyčejnou orientovaností o téměř všech významnějších otázkách polského romantismu i soudobé poezie a udivujících obšírnými znalostmi i detailních údajů.

⁴⁾ *Polská moderní poesie*. Přeložil František Kvapil. I. Dozvuky romantismu. Hledání nových cest. Praha 1922. Sborník světové poezie, sv. 141.

vými, musely se nutně jevit jako zastaralé, nemohly nijak pronikavěji zapůsobit a právem byly chápány a přijímány jako literární produkt doby už minulé, přičemž ovšem byla posuzována jen česká přebásnění Kvapilova, nikoli polské originály, které průměrnému, polštiny neznalému čtenáři byly prakticky nedostupné. Zde právě se pak výrazně projevil jeden dosti vážný nedostatek Kvapilových překladů, citelně patrný zvláště v pozdním období jeho překladatelské činnosti: neschopnost rozlišovat výrazově, stylisticky i celou atmosférou literární struktury básníky různých směrů a různých tvůrčích metod. Byl to ostatně obecný znak překladatelů ze školy Vrchlického, že přebásňovali díla z různých literatur a z různých dob ve svém stylu, nikoli ve stylu překládaného autora.

Znatelně lepší po této stránce je druhá část výboru, nazvaná „Doba Asnykova“.⁵⁾ Vznikala nepochybně později než část první, s největší pravděpodobností ve své podstatné části až po r. 1922. To se příznivě projevilo na básnickém slohu Kvapilových překladů, ovlivněném zřejmě již i soudobou českou poezií. Druhá část antologie se vyznačuje oprostěním a zkonkrétněním výrazu, slohovým zpevněním a snahou přiblížit se originálu překládané básně.

Třetí část antologie, vydaná až r. 1933, tedy osm let po Kvapilově smrti, je rozsahem již jen asi poloviční než část první nebo druhá a má v podtitulu: Kasprowicz, Przesmycki, Rossowski, Lange.⁶⁾ Již to samo dosvědčuje, že krajní hranicí „moderní“ poezie v Polsku byla pro Kvapila *Młoda Polska*, dále do současnosti nešel.

Ve všech třech dílech Kvapilovy antologie jsou zejména cenné úvody o jednotlivých polských básnících, jak o nich již byla řeč. Nemají namnoze charakter jen informativní, ale i hodnotící a byly často, jak Kvapil sám přiznává, pořizovány za velkých obtíží, zvláště šlo-li o autory méně známé, u nichž bylo velmi obtížné získat životopisné a bibliografické údaje. Těmito úvody, z nichž mnohé mají rozsah kratších článků, vykonal Kvapil veliký kus dobré práce pro propagaci polské literatury u nás. Některé z jeho medailónků jsou až dodnes jedinými informacemi v českém jazyce o málo známých drobnějších básnících z doby polského romantismu. Tím přerůstají význam pouhých popularizačních a propagačních informací a stávají se i cenným zdrojem faktů pro vědecký výzkum.

Z vlastní literární produkce Kvapilovy vyšly po první světové válce ještě tři básnické sbírky: *Bělohorské melodie* (Praha 1918), *Žalmy přítomnosti* (datováno: V den svobody české vlasti 1918, bez udání místa) a *Květy na sněhu* (Kladno 1926). Ve všech těchto sbírkách jsou silně a evidentní polské vlivy, doložené a nezastřeně přiznané již přímými výrazovými výpůjčkami; projevují se však v různé míře a v různém stupni. Přitom sbírka *Bělohorské melodie*, jak prozrazuje už její podtitul: 1873–1875, je vlastně básnickým plodem Kvapilovy mladosti,⁷⁾ dokumentem minulých dob, jak sám básník v poznámce na konci knížky zdůrazňuje.

Básně z této sbírky byly psány v době, kdy Kvapil byl pod prvním bezprostředním a neobyčejně mohutným dojmem čarovného kouzla polské romantiky, neboť právě tehdy jako sextán akademického gymnasia v Praze přeložil do češtiny celou

⁵⁾ *Polská moderní poezie*. II. Doba Asnykova. Praha 1925. Sborník světové poesie, sv. 149.

⁶⁾ *Polská moderní poezie*. III. Kasprowicz, Przesmycki, Rossowski, Lange. Praha 1933. Sborník světové poesie, sv. 168.

⁷⁾ Básně vyšly jednotlivě již v *Obrazech života* r. 1874, v *Lumíru* r. 1875, ve *Světozoru* r. 1876 a v almanachu *Máj* roku 1878.

Krasińskiego *Nebožskou komedií*.⁸⁾ Bylo velkým úspěchem mladého básníka, tehdy ještě ani ne dvacetiletého, že se tento odvážný překladatelský čin setkal s porozuměním samého Svatopluka Čecha, který první dvě části *Nebožské komedie* v Kvapilově překladu otiskl v Lumíru r. 1875.

V ovzduší tohoto prvního bouřlivého okouzlení polskou romantikou vznikaly také první vlastní Kvapilovy básně. Většina z nich, zejména elegické básně vlastenecké (*In tenebris, Bílá hora, Morituri, Z hořících rozvalin*), je zcela prosáklá vlivy polského romantismu v hymnický slavnostní tónině a vzrušeném patosu široko-dechých veršů, v nichž jsou i přímé výpůjčky z polských romantiků, zvláště z Krasińskiego a Mickiewicze (Słowacki se stal Kvapilovou velkou láskou až později). Ve dvou básních (*Hrana zvoní . . ., Pěvcům*) opakuje ve dvou variantách (*Udeřte v struny! Udeřte do strun*) známé Krasińskiego zvolání z *Žalmu naděje (Psalm Nadziei)*⁹⁾ a v básni *V stesku* je obraz matky-vlasti, rozpjaté na kříži jako Kristus a týrané utlačovateli, převzat nepochybně z vidění kněze Petra v třetí (drážďanské) části *Dziadů*, jak upozornil už S z y j k o w s k i.¹⁰⁾

Do poválečné doby patří svým vznikem ovšem jen závěrečný *Dozpěv básníkův po letech*.

Lyrika vlastenecká i osobní se střídá zcela jako u polských romantiků v této opožděně vyšlé básníkově prvotině, elegický stesk nad nsvobodou vlasti a žal z jejího utrpení se mísí se zoufalým voláním o vykoupení nešťastného poraženého národa i se vzpurnými tóny odbojného titanismu a prométheismu. Z mesianistického komplexu, jímž polská literatura na mladého Kvapila zvláště silně působila, je ve většině básní zdůrazněn především motiv utrpení a touhy po vykoupení; jen slabě naznačen někde motiv slavného zmrtvýchvstání. Motiv provinění, hříchu a božího trestu se objevuje jen jednou v básni *Bílá hora*:

„Cizinců proradou nás stihl boží hněv . . .“
(Str. 11.)

Je to typické pro mladého Kvapila a naznačuje to také odlišnost nazírání českého a polského. Kdežto Poláci již od dob Skargových a Starowolského zdůrazňují především „trest za hříchy“, Kvapil dává jasně najevo, že utrpení českého národa je nezaviněné a nezasloužené. Teprve v některých pozdních svých básních zdůraznil stárnoucí Kvapil ve chvílích, kdy silněji podléhal nepokrokovým složkám polského romantismu, i tento úvodní mesianistický motiv provinění a božího trestu za hříchy.¹¹⁾

Je sympatickým rysem sbírky, že nota náboženská tu zaznívá poměrně slabě, spíše jen v konvenčních obrazech než v hlouběji prožitých emocích; zde se projevuje vedle vlivu Mickiewiczova i síla domácí realistické a proticírkevní tradice proti vlivu Krasińskiego. Dokonce se tu objeví i rouhavý odboj proti lhostejnému a nespravedlivému bohu jako v Mickiewiczově slavné *Improvizaci* v III. části

⁸⁾ Podle vlastního Kvapilova sdělení v dopise Tad. Stan. Grabowskému do Krakova ze dne 12. ledna 1914. (Srov. Tadeusz Stanisław Grabowski, *Zygmunt Krasiński w literaturach słowiańskich*, Kraków 1914, 241–242.)

⁹⁾ Devatenáctiletý Kvapil přeložil tehdy také Krasińskiego *Psalm nadziei* do češtiny a otiskl r. 1874 pod pseudonymem Fr. Žherský v olomoucké *Besedě*, roč. 1, str. 187 a n.

¹⁰⁾ *Polski romantyzm w czeskim życiu duchowym*, 319.

¹¹⁾ O polském mesianismu nejnověji a z marxistického hlediska pojednává Frank Wollman v knize *Slovanství v jazykově literární obrození u Slovanů*, Praha 1958 (tam zejména *K slovan-skému mesianismu*, str. 34–43).

Dziadů a skeptická úvaha, zda bůh vůbec existuje. Jako Mickiewicz ve velkém monologu Konradovu vyčítá i Kvapil nečitelnému bohu lhostejnou ukrutnost.

„Ty vládce na nebi – již zahřmi hromů stem,
již zahřmi, jsi-li – neb tvé chrámy rozmetem,
zdrtíme slzou svou, a blesky dá nám žel:
Ty's nechal lid svůj mřit a nářků neslyšel –
ó Bože, ozvi se – v noc zoufalství my jdem!
Kdo útěchy nám dá? Jen slza smáčí zem,
tu drahou, ztracenou – nám smrt jest údělem,
a marný všecken stesk a pozdní všecken žal –
již Bůh nás opustil neb sám kdes dokonál,
a světem peklo hřmí, a lidé hynou v něm!

Z bořících rozvalín, str. 32.

Naproti tomu tři *Žalmy přítomnosti*, vzniklé ke konci první světové války,¹²⁾ vyznačují se neobyčejně silným náboženským patosem, v té míře u Kvapila dosud zcela neobvyklým. Ideově šel zde básník hluboko zpět i ve srovnání s prvotinami, otištěnými v *Bělohorských melodiích*. Podle těchto „žalmů“ je všechno zásluhou boží, i to, že válka vzala příznivý obrat, i to, že naše vlast hledí vstříc vytouženému osvobození. Kvapil zde navázal téměř výlučně na nepokrokové složky polského romantismu a jeho pokračovatelů, zejména Kasprowicze. Mesianistický komplex tu tentokrát vystupuje se všemi svými složkami, i motiv trestu božího za hříchy je zde jasně vysloven:

„Den přišel hněvu Tvého, ó Bože hromovládny,
den soudu, v němž Ty vážíš zlob lidských úskok zrádný,
a před Tvým soudem hrozným hřích neobstojí žádný.“

Dies irae.

Důsledné náboženské zaměření těchto tří *Žalmů* je dosti překvapující již proto, že v jiných básních z let 1916–1919, vydaných ve sbírce *Květy na sněhu*, se nic podobného nevyskytuje, naopak jsou tam i básně historické s antickými tématy zcela ve slohu macharovském, tak např. *Julia Alpina, Vzpoura gladiatorů* aj.

Žalmy přítomnosti působí dojmem jistého ideově emocionálního exkursu v Kvapilově básnické tvorbě a je možno je vysvětlit jediné mohutným vlivem Kasprowicovým a Krasínského, přičemž Kasprowicův vliv je tentokrát zřetelněji silnější než vliv Krasínského, snad i proto, že je to vliv novější a svěžejší. Zejména nejproslulejší Kasprowicova sbírka *Ginqcemu światu* z r. 1902, mnohokrát v dalších letech vydávaná a doplňovaná,¹³⁾ tehdy na Kvapila mocně působila.

Z Krasínského je zřejmě přejet především název celé sbírky podle *Žalmů budoucnosti* (Psalmy przyszłości) z roku 1845, oné neblaze proslulé apoteózy šlechty, proti níž už Slowacki vystoupil básní *Do autora trzech psalmów*.

Souvislosti s Kasprowicem jsou hluboké a zásadní zejména v žalmu I. a III. V prvním převzal Kvapil název *Dies irae* z úvodní básně Kasprowicovy sbírky úplně, v třetím žalmu *Bože velký, Bože mocný!* začátek jiné básně jen nepatrně změněný. U Kasprowicze je *Święty Boże, święty, mocny*... A nejenom to. Celá struktura básně *Dies irae* je kasprowicovská. Kasprowicův vliv se téměř stejnoměrně jeví v oblasti předmětnosti, v ideovém zaměření, v citovém patosu, v hym-

¹²⁾ I. *Dies irae*. 7. X. 1917. II. *Svatý Václave!* 6. IX. 1918. III. *Bože velký, Bože mocný!* 3. X. 1918.

¹³⁾ Její definitivní vydání z roku 1921 vyšlo pod názvem *Hymny*.

nickém tónu i výběru výrazových prostředků. A její veršová forma je tercína, oblíbená strofa polských romantiků.

Kvapilovy *Žalmy přítomnosti* patří k nejmarkantnějším případům polských vlivů na českou literaturu vůbec. Kromě Karasova románu *Hasnoucí půlměsíc* není v české literatuře dvacátého století žádné jiné dílo, které by ve všech svých složkách bylo tak silně ovlivněno polskou literaturou a tak otevřeně se k tomu přiznávalo řadou nápadných analogií a vědomých výpůjček. Je nutno jen litovati, že v tomto zcela evidentním případě se polský vliv projevil pohříchu převážně jen regresivně.

V posmrtně vydané sbírce *Květy na sněhu* (Kladno 1926) jeví se polské vlivy výrazně již jen ve dvou básních, *Předsvit* a *K návratu českých legií*. *Předsvit*, psaný za války r. 1917 v předtuše brzkého osvobození, se vrací zpět až k onomu patectickému, vášnivě nadnesenému a zvlněnému tónu, jakým se vyznačují Kvapilovy prvotiny. Název je opět z Krasińského (podle veliké mesianistické básně *Przedświt* z r. 1843, kterou Kvapil sám přeložil už r. 1877). Kromě názvu není však v ní nic z Krasińského. Mickiewiczova proslavená *Oda do młodości*, tato bojovná, optimistická oslava mládí, přátelství a solidarity, byla zde vzorem starému českému citeli polských romantiků, který tak vytvořil jednu ze svých nejlepších básní vůbec, vskutku mickiewiczovsky radostnou ódu na blížící se osvobození, plnou až překvapivě mladičkého vzletu, nadšení a jaroští.

„Hle, orel dal se v let! Hvězd pod blankytná křesla
vesmíru prostorem se jeho perut' vznesla,
kol hlavy slunce blesk mu stkal třpyt opálu.
V nadšení vítězném on mraků v stín se vhroutil;
v jas paprsků pak vzlét, hled jeho bezdnem kroužil,
byl velký, jediný v tom světa chorálu!

Hle, orel dal se v let! Hle, národ vzpjal se k výši!
Dál k světlu! V ideal! Nechť bouří prsa dýší,
v sto mečů ohnivých nechť trýskne jeho hněv!
Jak hračku nicotnou on dávná pouta zdrtí –
s ním v bránu Thermopyl vy zsvěcenci smrti,
s ním v seč i k životu – vlast spasí vaše krev!“

Na Mickiewiczovu ódu navazuje i báseň *K návratu českých legií*, připojená obsahem i mottem také k *Žalmům přítomnosti*. Nemá však už ani zdaleka onen radostný vzlet *Předsvitu*. Zaznívá z ní rozčarování a zklamání z vývoje poměrů v osvobozené republice. Všechno je zcela jiné, než si důvěřivý básník před koncem války představoval.

„Hle, vizte – čím ten zlatý ráj se stal!
V něm bezcit s neřestí se párem vodí,
ten chlebem lichvaří, ten prací zas –
bohatý lán dav tvrdých srdcí rodí,
v nichž dávno paprsek svědomí již zhas,
vše před modlou jen zlata shýbá šiji –
zisk žene stádo podlé k zkáze všech!“

Básník zde velmi dobře vystihl kořistnictví a bezohlednou ziskuchtivost v buržoázské společnosti první republiky, pochopit třídní kořeny toho ovšem už nedovedl. Sám si svým vlastním světovým názorem zahradil cestu k poznání toho, proč namísto oné vytožené a nádherné svobody přichází jen vystřízlivění a roztrpčení.

Je skoro symbolické, že obě poslední Kvapilovy básně s polskými vlivy, jediné

toho druhu v rozsáhlé a pestré poslední básnickové sbírce, kde se střídají historické obrazy macharovské, balady ve stylu Vrchlického a ohlasy lidové epiky slovanské s básnickými vzpomínkami na pobyt ve Francii a melancholickými náladami intimními, jsou zařaděny až na konec knížky do oddílu *K světlu!*

Jako by tím vskutku příznačně byla uzavřena básnická tvorba jednoho z našich největších polonofilů v témž duchu, v němž byla započata, v duchu velkých pěvců a věštců polského romantismu.